

טבריה

טבריה, מס' 1

שנת 1100, בקירוב

הוא¹ נהג לומר: אין לי בעכו מן הטברנים אלא יעקב המומחה (נוחו) ע(דן), הוא ומ(ר) (רב) צדקה בן אבו טאריה ז(כרונו) (לברכה) היו תומכים באבי (נוחו) ע(דן). והיה אומר: זקנד החבר מעלא² ז(כרונו) (לברכה) היה המורה שלנו, והם עשו עמי צדקות וגמילות חסד שאין לתארן.³

מקור: TS, 18 J 3, f. 5

פורסם: גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 303; גיל, ארץ-ישראל, ג, מס' 599, עמ' 513.

ספרות: ברסלבי, לחקר ארצנו, עמ' 84–91.

- 1 כלומר, אבי הנמען. לפנינו קטע ממכתב שכתב תושב עכו שמוצאו ממשפחה טברנית למקורבו של הנגיד מבורך בן סעדיה. בקטע שלפנינו הוא מצטט את דבריו של אבי הנמען על משפחת הכותב בעכו. מקורו הערבי השלם של המכתב ותרגומו ראה להלן, הערך "עכו", מס' 2; ושם דיון בתארוך המכתב.
- 2 הניקוד במקור.
- 3 כל הנוכרים כאן הם בני טבריה שישבו בעכו, מהם שלושה דורות של משפחת הכותב. שמו של הכותב עצמו אינו נזכר. אביו היה יעקב המומחה. סבו מעלא היה המלמד של אבי הנמען.

טבריה, מס' 2

תחילת המאה הי"ב

וכאן רסם כל עור ופסח יקצד אלי ירושלים, כמא יקצד פי זמאנא הדא אלמבתלאין [אלי] טבריה.

מקור: כ"י לונדון, הספרייה הבריטית, Or. 2388, דף 23 ע"ב (קטלוג מרגליות, מס' 167) – פירושו הערבי של ר' יצחק בן שמואל הספרדי לשמואל ב'.

פורסם: M. Steinschneider, Hebraische Bibliographie, XX (1880), p. 63; G. Margoliotz, Isaac b. Samuel's Commentary on the Second Book of Samuel, JQR, X (1898), p. 400; עמ' 128.

תרגום

והיה מנהג שכל עיוור ופיסח פנה לירושלים, כשם שפונים בזמננו הנגועים בחוליים לטבריה.¹

ספרות: דינור, ישראל בגולה, ב: 1, עמ' 498.

- 1 לפנינו פירוש על שמואל ב' ה: ו. על המחבר, ר' יצחק בן שמואל הספרדי, ראה: מאן, היהודים במצרים, ב, עמ' 232–233; הנ"ל, "עניינים שונים לחקר תקופת הגאונים", תרביץ, ו (תרצ"ו), עמ' 75–76; הנ"ל, טקסטים ומחקרים, א, עמ' 388–389.

טבריה, מס' 3

שנת 1140, בקירוב

אלצאמן בקליוב

יוסף בן יפת בן חיי אלממחה¹ אלטבראני, אבו עלי אכוה, עלי בן יפת בן חיי.

מקור: TS, K 6, f. 118

פורסם: E. Ashtor, The Number of Jews in Mediaeval Egypt, JJS, XIX (1968), pp. 2122

תרגום

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

החוכר² בקליוב³

יוסף בן יפת בן חיי המומחה הטברני,⁴ אחיו של אבו עלי, עלי⁵ בן יפת בן חיי.

ספרות: אשתור, ידיעות, עמ' 499.

- 1 בטעות נשמט לכותב היידוע בערבית.
- 2 מן-הסתם חוכר המס.
- 3 עיר על הנילוס במצרים התחתית, בין מניה זפתא לקאהיר.
- 4 המומחה הטברני הוא, כנראה, יוסף.
- 5 אבו עלי, אחיו של יוסף, זהה, כפי הנראה, עם האיש הנזכר במס' 4 שלהלן כבנו של אבו אלחסן, אף הוא טברני, שהיה חוכר הצביעה והמשי. המדובר, כנראה, במשפחת חוכרים שמוצאה מטבריה. על יהודים נוספים מטבריה שעשו לפרנסתם במצרים ראה להלן, מס' 8. התעודה תוארכה על-סמך התאריכים הנזכרים בחלקיה האחרים.

טבריה, מס' 4

שנת 1155

פי חדש שבט אלנצף מנה אֶתְסֹרֹ לַשְּׁטוֹת, בעיר מניה זפתא
[דעל] פום נהרא מותבא, רשותיה דאדונינו שמואל הנגיד, יהי שמו לעול[ם],
חצרנא אלי [סת אל]תג'אר אבנה כלף, אלמערוף באבן אלשיג'רי, זוגה בו עלי בן אבו אלחסן,
4 אלמערוף באלטבראני, אלדי כאן צ'אמן אלצבג ואלחריר בקליוב.

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Heb. c 28, f. 69 (קטלוג נויבאוואר, מס' 2876).

תרגום

באמצע חודש שבט שנת אֶתְסֹרֹ לַשְּׁטוֹת,¹ בעיר מניה זפתא²
[שעל] שפת הנהר³ מושבה, ברשות⁴ אדונינו שמואל הנגיד,⁵ יהי שמו לעולם,
באנו אצל [סת אל]תג'אר בת ח'לף, הידוע כאבן אלשיג'רי, אשת אבו עלי בן אבו אלחסן,⁶
4 הידוע כטברני, שהיה חוכר הצביעה והמשי⁷ בקליוב.⁸

ספרות: קטלוג נויבאוואר, ב, מס' 2876, עמ' 380–381; אשתור, ידיעות, עמ' 499.

- 1 שנת 1155 לסה"נ. לפנינו קטע מתוך עדות שנגבתה בבית-דין מקומי. העדים מעידים, כי בנוכחותם ויתרה האישה ("סת") אלתג'אר לטובת בעלה הטברני על נכסים שונים הכלולים בכתובתה, ובכללם מחצית בית.
- 2 עיר על הנילוס במצרים התחתית, מצפון לקאהיר.
- 3 כלומר, הנילוס.
- 4 כלומר, בית-דין הפועל מסמכות הנגיד.
- 5 שמואל בן חנניה הנגיד. ראה עליו: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, על-פי המפתח.
- 6 על משפחתו ראה לעיל, מס' 3, הערה 5.
- 7 צבעים ארצישראלים במצרים נזכרים גם בתעודה TS, 1624. ראה: ש"ד גויטיין, "התחדשות של המחלוקת בענין הרשות", ספר זכרון לגולדציהר, ב, ירושלים תשי"ח, עמ' 54.
- 8 ראה לעיל, מס' 3, הערה 3.

בין שנת 1170 לשנת 1180

טבריה, מס' 5

ובא לטברייא,¹ ושם קהילה. וגם בארץ ישראל יש קהילות, אלא שאין מהם² אלא כמאה או כמאתים או כג' מאות.³ ובטבריה בית הכנסת שבנה יהושע בן נון.⁴

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

מקור: סבוב הרב פתחיה, עמ' 29.

ספרות: דינור, ישראל בגולה, ב: 1, עמ' 474 ו-542; איש-שלום, בצילן של מלכויות, עמ' 262-263.

- 1 לפנינו תעתיק עברי של השם הלועזי Tiberias.
- 2 נוסח כ"י לייפציג והוצאת ואגנזייל משנת 1719: "שאין בהם".
- 3 משפחות או בעלי-בתים. לדעת דינור יש להקדים את המשפט המתחיל במלים "וגם בארץ-ישראל יש קהילות" לסיפור טבריה ולראות בו משפט-פתיחה לתיאור ארץ-ישראל. וראה גם דברי-הביקורת של דינור על הנתונים שמוסר כאן פתחיה.
- 4 על מסורת זו ראה המדור "מקומות קדושים", הערך "טבריה", מס' 4.

טבריה, מס' 6

בין שנת 1170 לשנת 1180

ומזרע של ר(ב)י יש בחור¹ ושמו ר' נהוראי,² ויש לו בן ושמו ר' יהודה, על שם ר' יהודה הנשיא, ויש לו ספר הייחוס עד ר(ב)ל.³ ור' נהוראי רופא ומוכר בשמים בשוק, ובניו לפניו בחנותו ומכוסין,⁴ שלא יראו לכאן ולכאן, והוא תלמיד חכם וצדיק.

מקור: סבוב הרב פתחיה, עמ' 29.

ספרות: י' מאנן, "משרת ראש הגולה בבבל והסתעפותה בסוף תקופת הגאונים", ספר הזכרון לש"א פוזננסקי, וארשה תרפ"ז, עמ' כה והערה 20.

- 1 מלשון "נבחר".
- 2 האישי אינו נזכר במקורות שבידנו. אולי הוא נזכר בתעודה שזמנה אחרי 1187 (וראה להלן, הערך "ירושלים", מס' 27).
- 3 הייחוס לבית ר' יהודה הנשיא, שהוא ייחוסם של נשיאי ארץ-ישראל, נשמר במשפחות ארצישראליות עד המאה הי"ד, לפחות. משמירת הייחוס ומדרך ציונו כאן יש ללמוד על ההכרה העצמית של המשפחה ועל העובדה, כי במאה הי"ב עדיין היו משפחות ארצישראליות מיוחסות שטענו להנהגה. ניסוח הדברים אינו מאפשר לקבוע בוודאות, אם ר' פתחיה פגש את ר' נהוראי בטבריה או בציפורי. מכל-מקום, מן הדברים הנאמרים בקטע שלפנינו אפשר גם להסיק, שר' נהוראי ישב בציפורי, וראה להלן, הערך "ציפורי", מס' 2.
- 4 כלומר, כיסו את פניהם.

טבריה, מס' 7

בין שנת 1168 לשנת 1170

ומשם¹ חמש פרסאות לטבריה,² היושבת על הירדן, הנקרא ים כנרת --- ובטבריה כמו חמשים יהודים, ובראשם ר' אברהם החוזה³ ור' מוכתר ור' יצחק. ושם מים חמי(ם) נובעי(ם) מתחת הקרקע, וקוראין להם חמי טבריה.

מקור: בנימין מטודילה, עמ' כט.

- 1 כלומר, מציפורי.
- 2 הנוסח בכ"י אפשטיין: "טיבריאשי", שהוא תעתיק עברי של השם הלועזי Tiberias.
- 3 חוזה בכוכבים, או תואר המקביל לזה של נביא, לציון הערכה מופלגת, על דרך הכתוב במלכים ב' יז: יג.

טבריה, מס' 8

בין שנת 1134 לשנת 1187

- 5 --- ואלאן תעלם אן לו עלמנא אנך תנסא
ולדך וזוגתך ותטרחהם ען קלבך מא כננא מכננא
ספרך ולכן טלבנא לך אלכירה וקלנא לעל תסרע
פי אלמגלי פאדא בך קד סכנת אלבלאד ומא הדה
נייה מן בקי ידכר לה לא זוגה ולא ולד פמן ראית עמל

- 10 כדי כדא חתי עמלת מתלה פהודא צאעד רגל גריב
קד וצל כתאבה ואלנאס תשהד לה אן כתרה איאמה
צאים לעלה יצל שי יכלץ אמראתה וולדה ואנת
קד עלמת מן עקוב אלכבר כיף הו ואנת בארד
אלקלב ואלנייה ואלאן סאעה וקופך עלי הדה אלאסטר
- 15 תקדם חצורך פאללה מא יתכלא ענד וענהם.
מא אהל אלשאם, צור ועכא אלא ביתעצבו מע
אלגרברא אמא קלנא לעל לא נחתאג אלי מן יערפך
פתקום תגי מן כל בד לעל בחצורך נועד אלקומץ
ואלסת צאחבה טברייה ולו דפענא להם שוחד
- 20 דיני ועשרין חתי יכלצוהם ותופיהם אלדי להם
עליך פמא תמת עליהם הדה אלשדה אלא בקעודך
הדא אלזמאן ---

- פמא כאן שרטנא
- 25 מעך אלא אנך לא תקעד שהרין פמא אדרי
איש אקעודך הדא אלזמאן כלה ומא אעלמתנא מסתוי
איש אנת פיה ולא וצל מנד כתאב אן ישפי אל
קלב בחאלך ואמורך ואיש צח לך אלא כלית
זוגתך ואבנד פי אלאסר ואנת גאפל פסעה
- 30 וקופך עלי הדה אלכתאב תקום תגי מן כל בד
חתי נתסאעד עלי כלאצהם ונבצר איש אלדי
נעמל פי אמרהם ---⁶

- פמא אמלנא פין
- 5 אנך תנסאהם הדא אלזמאן
כלה אלא ננתטרך יום ביום
ואנת קד גרקת פימא
אנת פיה פמא דכל
אחד דיאר מצר וקעד
הדא אלקעוד פמא
- 10 עלמת אנהם קד צארו
אסארא בגיבתך וחין
תקול אללה יטאלב מן
שאר עלינא בהדא
- 15 קלנא לך תקעד אליום
סגה וכסר פאללה אללה
סאעה וקופך עלי
הדא אלכתאב תגי מן כל בד ואללה
יעין עלי כלאצהם

20 ברחמתה ---

מקור: TS, 18 J 2, f. 10; TS, 28 J 2, f 10

פורסם: גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 265–267.

תרגום

- 5 --- ועתה, דענא: אילו ידענו, שתשכח את בנך ואת אשתך ותסיר אותם מלבך, לא היינו מאפשרים לך את נסיעתך.¹ אבל ביקשנו לעשות עמך טובה ואמרנו: בוודאי תמהר לבוא. והנה, כבר אתה מתיישב בארץ נכר ומהי כוונתך? מי זה אינו זוכר אישה או ילד, ומי ראית שעשה
- 10 כך שעשית כמוהו? והנה, צאעד, איש נכרי² הנה הגיע מכתבו, והאנשים מעידים עליו, שרוב ימיו הוא צם, על מנת להשיג דבר שבאמצעותו יוכל לחלץ את אשתו ואת בנו. ואתה הלוא ידעת מה יהיה סופו של דבר, ואתה קריר בלבך ובמחשבתך. ועכשיו, מיד עם שאתה עומד על שורות אלו, תקדים בואך, כי אין האל נוטש אותך ואותם.
- 15 אנשי דמשק, צור ועכו אינם אלא מוסרים את נפשם על הנכרים.³ ואנחנו חשבנו שאולי לא ניזקק למישהו שיודיע לך, ותקום ותבוא בכל אופן, שמא בנוכחותך ניתן הבטחה גמורה לקומס ולגברת מושלת טבריה,⁴ ואילו שילמנו להם שוחד
- 20 עשרים ואחד דינאר על מנת שיוציאו אותם, ואתה תפרע את חובך להם,⁵ ולא באה עליהם כל התלאה הזאת, אלא בגלל שבתך כל הזמן הזה ---
- והרי התנינו
- 25 עמך, שלא תשב אלא חודשיים, ואיני יודע מה עיכב אותך כל הזמן הזה, ולא הודעת לנו באיזה מצב אתה נמצא, ולא הגיע ממך מכתב אשר ירגיע אותנו בנוגע למצבך וענייניך והצלחתך, אלא הנחת את אשתך ואת בנך במאסר, ואתה מסיח את דעתך מהם. ועתה, מיד עם שאתה עומד על המכתב הזה, קום ובוא בכל אופן, למען נעזור זה את זה לחלצם, ונראה מה נעשה
- 30 בעניינם ---⁶
- ולא ציפינו ממך,
- 5 שתשכח אותם כל הזמן הזה, אלא מחכים אנחנו לך יום-יום, ואתה שקוע במה שאתה נתון בו. ועוד לא קרה שנכנס

- 10 אדם לארץ מצרים וישב בה
ישיבה ממושכת כזו. כלום
לא ידעת שהם נאסרו
בגלל העדרך?
ואם תאמר: האל ינקום ממני
שהלשין עלינו בכך,
15 אנו נשיב: ואיך אתה יושב
זה למעלה משנה? בשם האל,
מיד עם שאתה עומד על
המכתב הזה, תבוא בכל אופן והאל
יעזור לחלצם
20 ברחמיו ---

ספרות: פראוור, תולדות, א, עמ' 428; הנ"ל, הצלבנים, עמ' 277, הערה 67.

- 1 לפנינו קטעים ממכתב ששלח צדוק בן נמר אל אחיינו או חתנו, אבו אלחסיין בן אבו אלחיר, איש עכו, שיצא למצרים יותר משנה לפני כתיבת המכתב כדי לבקש עזרה לסילוק חוב שחב למושלת טבריה ובעלה ה-Comes, כלומר, הנסיך של נסיכות הגליל הצלבנית. בימי שהותו במצרים נכלאו אשתו של הנמען ובנו בגלל החוב. וראה **מיעון** המכתב, להלן, הערך "עכו", מס' 9.
- 2 הכוונה, כפי הנראה, ליהודי שאינו איש המקום שנשא אישה טברנית, ואירע לו מעשה ואף הוא נסע למצרים. אין הכוונה לשאינו יהודי, שכן בהמשך המכתב נזקק הכותב לביטוי "אלגריב" גם לציון יהודי דמשק, צור ועכו.
- 3 כלומר, יהודי שלוש הקהילות הנזכרות סייעו למהגרים שהגיעו לתחומי ארץ-ישראל. מסתבר, כי הכותב פנה אל קהילות אלו לסייע בידו לפדות את האישה האסורה ואת בנה או יעץ לנמען לעשות כן.
- 4 ריימון (Raymond) הג', רוזן טריפולי, ואשתו אשיב (Eschive), נסיכת טבריה. יש לתארך את התעודה על-פי שובו של ריימון משביו בשנת 1174. מאז ועד 1187 היתה טבריה בבעלותו ובשליטתה הישירה של אשתו.
- 5 הכוונה איננה למס-הגולגולת, שהיה נמוך בהרבה מן הסכום הנקוב כאן, אלא למס אחר – קנס או חוב בעקבות עיסקה בין היהודי לשליט. מן התעודה אין להסיק בוודאות, כי לפני נסיעתו מצרימה ישב היהודי בטבריה או בכפר שבסביבתה, כפי שמסיק המהדיר. ייתכן, שהיה תושב עכו – כפי שמעיד שמו – אשר ניהל עסקים עם הקומס ועם נסיכת טבריה, שישבו תכופות בעכו. ראה: פראוור, תולדות, א, עמ' 428; הנ"ל, הצלבנים, עמ' 277.
- 6 עד כאן ההעתקה על-פי קטע הגניזה TS, 18 J 2, f. 10; מכאן על-פי קטע הגניזה TS, 28 J 2, f. 10

שנת 1204

טבריה, מס' 9

טקסט בערבית

מקור: אבן אלקפטי, תאריח' אלחכמא, מהדורת י' ליפרט, לייפציג 1908, עמ' 319, שורות 3–5.

תרגום

ויצו הרמב"ם לצאצאיו להובילו, כאשר ייפסק ריחו, אל ימה של טבריה ולקוברו שם, בתשוקתו אל קברי בני-ישראל וראשיהם בתורה הנמצאים שם,¹ וכך עשו לו.²

ספרות: אסף, מקורות ומחקרים, עמ' 70–73; בן-צבי, שאר ישוב, עמ' 509–512; א' קמינקא, "הארץ", מיום י"ז במרחשוון תרצ"ה, עמ' 57; הנ"ל, העולם, תרצ"ה, גליון כו; מי איש-שלום, שם, גליון טו-יז; הנ"ל, קברי אבות, עמ' 192–193; ש' קרויס, העולם, תרצ"ה, גליון כא.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

- 1 בקטעים שלהלן מובא כל החומר על קבורתו של הרמב"ם בטבריה. אזכורי הקבר בחיבוריהם של עולי-הרגל וברשימות הקברים נדפסו במדור "מקומות קדושים", הערך "טבריה", מס' 6, 7, 12-14, 16 ו-18. – הנימוק שמוזכר אבן אלקפטי לצוואתו של הרמב"ם להיקבר בטבריה מלמד, כי במקביל לקבורה בחברון שהזכירו ר' שלמה בן היתום ור' בנימין מטודילה במאה הי"ב (וראה לעיל, הערך "חברון", מס' 34, 6) ובמקביל לקבורה בירושלים (הערך "ירושלים", מס' 34, 64 ו-92), נקברו גם בטבריה מתים מן הארצות השכנות. והשווה את המסורת האגדית על קבורת הרמב"ם בחברון, להלן, מס' 11.
- 2 את הידיעה הזאת מוסר בקיצור גם אבן אלעברי "בר הַבְּרָאוּס", כומר נוצרי ממוצא יהודי (מת בשנת 1286), בספרו תאריח' מח'וצר אלדול, מהדורת א' צאלחאני, ביירות 1890, עמ' 418, שורות 12-20. אבן אלקפטי היה סופר נוצרי, שחיבר את ספרו במצרים בין שנת 1227 לשנת 1248.

שנת 1204

טבריה, מס' 10

שפתים ישק משיב דברי(ם) נכוחים, והמשכילים ישכילו יזהירו כזוהר הרקיע וכו', נתבקש לישיבה של מעלה הגאון ר(יש) מ(תיבתא) איש האלהים הרב מ(ורה) צ(דק) ז(כרונו) ל(ברכה) בן הרב הדיין רבינו משה ז(כרונו) ל(ברכה), והנשפט מהעולם הזה ממצרים ונקבר בטבריה של ארץ ישראל, היא עיר טבריה,¹ וזכה לחיי העולם הבא בליל ב' בעשרים יום לחדש טבת שנת אתקיי'ו לשטרות,² ויום שנולד בו היה ביום י"ד לחדש ניסן שנת אתמ"ו לשטרות³ נמצאו שני חייו שבעים שנה.⁴

מקור: כ"י ספריית הוואטיקאן, 303, דף 125 ע"א.

- 1 "ולמה נקרא שמה טבריא? שיושבת בטבריה של ארץ ישראל" (בבלי מגילה דף ו' ע"א).
- 2 13 בדצמבר 1204.
- 3 9 באפריל 1134.
- 4 תאריך זה אינו עולה בקנה אחד עם תאריך הלידה שמוסר הרמב"ם עצמו בסוף פירושו למשנה: שנה ד' תתצ"ח/1138. מסתבר, כי התאריך שלפנינו אינו אלא פרי הרצון להשלים את שנותיו של הרמב"ם לשבעים. כ"י הוואטיקאן כולל חיבורים מן המאה הי"ג. הקטע שלפנינו מופיע כחתימה לקובץ תשובות הרמב"ם. יש לייחס את התעודה לשלהי המאה הי"ג.